

Κικέρωνος, κυβερνητικὸν ἀξίωμα εἰς τὴν νῆσον, καὶ σφραγίδαν εἰς τὰς προσαγάπας του, καὶ μὲν αὐτὰ ἀπέκλεισε τοὺς Βουλευτὰς εἰς τὸ οἴκημα τῶν συναθροίτεων των, καὶ τοὺς ἐκράτησε κλεισμένους, ὡς που πέντε ἀπ' αὐτοὺς ἀπέθαναν ἀπὸ τὴν πεῖναν.

Καὶ ἄλλο ἔνα σῖδος τυραννίας ὑπέφερναιν οἱ δυσυχεῖς ἐπαρχιῶται. Οχι μόνον δὲν ἔτολμοῦσαν νὰ σείλουν παράπονα εἰς τὴν Ρώμην, ἀλλὰ συχνὰ ὑπεγρεώνοντο νὰ πέμπουν ἀπεσαλμένους μὲν βαρύτατα ἔξοδα, διὰ νὰ μαρτυρήσουν τὴν μετριότητα καὶ δικαιοσύνην ἐκείνων, ὅπου τοὺς κατεγύμνων, καὶ τὴν ἀγαθότητα ἐκείνων ὅποῦ τοὺς ἐτυράννουν. Οπως ἄτιμα κι' ἀν ἐφέρνετο ἔνας Ανθύπατος, ὅταν ἐμελλε ν' ἀφῆσῃ τὴν κυβερνησίαν του, σχεδὸν πάντα ἡκολουθεῖτο ἀπὸ κολακευτικὰς πρεσβείας. Ως καὶ εἰς τὸν Κ. Βέρρην, Πρυταίτῳ τῆς Σικελίας ἔκαμαν τὸ ἴδιον, ἐναντίον τῶν ἀπαραδειγματίσων ἀνομημάτων τοῦ ἄποιου, ὅλη ἡ ἐπικρια ἐστήκωσε διὰ μιᾶς τὴν φωνὴν της, εὐθὺς ὅποῦ ὁ λαὸς ἔλαβε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ξεθυμάνῃ ἀφοβά τὰ ἀληθινάτου αἰσθήματα.

Αφοῦ ἐφέραμεν τινὰ παραδείγματα τῶν κακῶν, ὅποιοι ἐπροξενοῦσεν ἡ Ρωμαϊκὴ ἔξουσία, πρέπει τώρα νὰ ἴδωμεν μὲ ποίας ωφελείας, ὅτι λογῆς αὐταὶ κι' ἀν ἦταν, ἡμ.ποροῦν αὐτὰ ν' ἀντικρυσθοῦν. Οπόταν τὰ κατακτημένα ἔθνη ἦταν πτωγὰ καὶ βάρβαρα, αὐταὶ αἱ ωφέλειαι ἦταν μεγάλαι, μελνότι καὶ τότε δὲν ἐφαίνοντο ἀρκεταὶ νὰ ἀντιζυγιάσουν τὰ θλιβερὰ ἀποτελέσματα τῆς δυσυλωτικῆς καταδυνατείας. Λιγ τὰ τέτοια ἔθνη ἐμ.βαζαν καλητέρους νόμους, ἀνθρωπινώτερα ἥθη, μεγαλητέραν καλλιέργειαν τοῦ νοὸς, καὶ καθολα προκομμενέσερον πολιτισμόν, κάποιαν ἀποκατάσασιν εἰρήνης καὶ τάξεως, τὴν αὔξησιν τοῦ πλούτου, τὴν ἀνέγερσιν μεγάλων οἰκοδομῶν διὰ δημόσιον ωφέλειαν καὶ μεγαλα πρέπειαν. Οἱ Ελληνες ὅμως, ἡ οἱ τόποι ὅποῦ αἰσθάνθησαν τὴν δύναμιν τοῦ Ελληνικοῦ πολιτισμοῦ ὀλίγην εἶχαν γειτεῖν,

απὸ αὐτὰ τὰ καλὰ. Εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ νομικοῦ, εἰς τὰς ὡφελίμους τέχνας, καὶ εἰς τὰ γυμνάσματα τῆς εὐαισθησίας, οἱ Έλληνες δὲν ἔταν οἱ μαθηταὶ, ἀλλ' οἱ διδάσκαλοι τῶν Ρωμαίων. Εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ εἰς τὴν δικαισικὴν ἵσως ἦταν, εἰς κάποιον τρόπον, κατώτεροί των, ἀλλὰ θέραποι, οὐ τόσον, ως νὰ χρειάζωνται νὰ τοὺς διορθωθοῦν τὰ σφάλματα μὲ τὴν αὐτοθέλητον συνεργίαν ἐνὸς ξένου Κυβερνήτου. Οσον διὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν δημοσίων οίκοδομῶν, δὲν εἶναι ἀμφιβολία, ὅτι πολλαὶ Ελληνικαὶ πόλεις ὡφελήθησαν μεγάλως εἰς τοῦτον τὸν τρόπον ἀπὸ τὴν εὔνοιαν τῶν Αὐτοκρατόρων· ἀλλὰ τὰ ἔξοδα, ὃποιοῦ εὗτας ἐξωθεύθησαν διὰ τὸν σολισμὸν κάποιων τόπων, ἦταν ἔνα μικρότατον μέρος τῶν χρημάτων, ὃποιοῦ ἐτραβιδύντο ἀπὸ ὅλας τὰς πόλεις τῆς κάθε ἐπαρχίας. Καὶ ὅταν παρατηρήσωμεν τὴν ἐμπειρίαν, τὴν ἀγάπην διὰ τὰ λαμπρὰ, καὶ τὸν πατριωτισμὸν τοῦ ὅλου σχεδὸν Ελληνικοῦ γένους, δὲν εἶναι ἡ παραμικρὴ ἀμφιβολία, ὅτι ἀν ἔκεινος ὁ λαὸς ἀφήνετο νὰ ξεδιπλώσῃ καὶ νὰ μεταχειρίσθῃ τὰ ἐδικάτου μέσα γωρὶς χαλινὸν, τὰ εὔμορφα καὶ ὡφέλιμα πράγματα, ὃποιοῦ θὲν ἐγεννοῦσε, θὰ ἦταν πολὺ μεγαλύτερα, ὅσων ἐγεννήθησαν ἀπὸ τὴν κατὰ μέρος μεγαλοδωρίαν τῶν μακρινῶν Ηγεμόνων.

Φαίνεται ὅτι, τὰ καλὰ τῆς Ρωμαϊκῆς ἔξουσίας ἐπάνω τῶν Ελληνικῶν πόλεων ἦταν ἵσως ἡ μοναχὴ ὑπεράσπισις ὃποιοῦ τὰς ἔδιմαν ἐναντίον ξένων ἐχθρῶν, καὶ ἐμφυλίων σασικῶν. Αλλ' ὡς καὶ αὐταὶ αἱ ὠφέλειαι ἐπροξένησαν τὰς ζημίας των. Μπειδὴ, εἰς τόπον τῶν φοβερῶν φιλονεικιῶν εἰς τὰς δημοτικὰς συνελεύτεις, καὶ τῶν αἰματωδῶν προσπαθήσεων ὃποιοῦ κάποτε συνέβαινεν, συχνὰ ἀντικαταστάνετο ἔνας πόλευος συκοφαντίας καὶ χρυφῆς κακοβουλίας. Δύναμις καὶ πλούτη ἡμποροῦσαν ν' ἀποκτηθοῦν μόνον μὲ τὴν εὔνοιαν τοῦ Αὐτοκράτορος. Εκείνη ἡ εὔνοια ἐπρεπε νὰ κερδίσῃ τὴν

χολακείαν και τὴν διεφθαρμένην δουλικότητα, και νὰ βα-
σάχθῃ πάντα ζωντανή, διαβάλλωντας και συκοφαντῶντας
οὐλους τοὺς ἀντιζηλους· και οὗτοις ἡ συκοφαντία, τὸ ψεῦδος,
και κάθε οὐτιδανότης ἐπῆραν τὸν τόπον, ὃν ὅχι τῶν ἀρετῶν,
τουλάχιστον τῶν αφαλμάτων ἀνδρικωτάτου εἶδους, και ὅχι
τόσον ἀθεράπευτα ἀνδραποδώδους. Τὸ δέ τοις και εὐλύγισαν
πνεῦμα τοῦ Ελληνικοῦ ἔθνους, τοὺς ἔκαμνεν ἄξιους, καθὼς
ἔσαθησαν οἱ πρῶτοι εἰς ὅλας τὰς εὐγενεσέρας τέχνας, νὰ
γίνουν παρομοίως ἐξαίρετοι εἰς τὸ νὰ ἐφευρίσκουν τοὺς
πλέον ἀγγίνοας τρόπους τοῦ νὰ ἔξουδενῶνουν τὸν ἑαυτόν
τους. Επειδὴ ἡ φύσις τῆς κυθερνήσεώς των διὰ μιᾶς τοὺς
ἔφθειρε και τοὺς ἐπτώχευσεν, ἀνεφαίνοντο πλήθη τυχοζη-
τῶν, και ἐδούλευαν ἐπαγγελματικά, ως μῆμοι, ως παρά-
σιτοι, ως ἔτοιμα ἐργαλεῖα διὰ καθε ποταπὴν και καταφρο-
ντιμένην ὑπηρεσίαν. Διὰ τοῦτο ἐμπαιζονται αὐτοὶ ἀπὸ τοὺς
Ρωμαίους Σατυριτάς· μολενότι, εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Ιου-
θενάλη, οἱ Ρωμαῖοι τῇ ἀληθείᾳ, φαίνεται νὰ ἔσαθησαν σχεδὸν
παρόμοια δουλοπρεπεῖς, ἀγκαλὰ και ἡ μικρότερη ἀγγίνοια
και ὁξύτης τοῦ διακριτικοῦ των, κατέσταινε τὴν χολακείαν
των ὅλιγωτερον ἐπιτυχῆ.

Ως και διὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἥσυχίαν ἀκύμη, ἡ ἔξουσία
τῆς Ρώμης δὲν ἐπροξένησε φανερὴν ὠφέλειαν εἰς τὰς Ελλη-
νικὰς πόλεις. Εκεῖναι, μετὰ τὸν χαλασμὸν τοῦ Μιθριδά-
του, δέν εἶχαν νὰ φοβηθοῦν τὴν ἐπιδρομὴν καρμιᾶς κατα-
ποντιζούσης δυνάμεως, ἔγιναν δῆμοις περισσότερον ὑποκείμενοι
εἰς τὰ κτυπήματα τῶν ληστῶν και τῶν πειρατῶν, παρὰ
όπόταν ἐμπισεύοντο τὴν διαφένδευσί των εἰς τὴν ίδιαν
τους δραστηριότητα, και πολεμικὸν πνεῦμα. Η διαφενδεύοντα
δύναμις τότε θὰ εὑρίσκετο εἰς τὴν ίδιαν τους γῆν, και τὸ
προσωπικὸν συμφέρον και ὁ κίνδυνος θὰ τοὺς ἀγύρναξε νὰ
γίνωνται ἔτοιμοι και δραστήριοι. Άλλα τὰ γρατεύματα τοῦ
Ρωμαίου Κυθερνήτου ἡμπορεύσαν νὰ εὑρίσκωνται μακρὰ, ή νὰ

ἀσχολῶνται ἐνεκτίον ἔχθρων, ἀπὸ τοὺς ὅποίους ἕκεῖνος ἥλ-
πιζε περισσότερον κέρδος, ή δοξαν· καὶ πρὶν ἡμ. πορέσῃ νὰ
τὰ φέρη εἰς τὸν τόπον ὃ, που ἐγραιάζοντο, οἱ λησταὶ ἔφευγαν
εἰς τὰ ἀπάτητά των καταφύγια. Οταν λοιπὸν ὁ Κυβερ-
νήτης ἀμελοῦσε νὰ διαφευδεύσῃ τὰς πόλεις, αὐταὶ δὲν ἦταν
ἄξιαι νὰ τὸ κάμουν ἀφ' ἑαυτοῦ των, ωσὰν ὅποι δὲν ταὶς
ἔμνεσκε πλέον οὔτε φρόνημα ἔθνικὸν, οὔτε δύναμις. Διὰ
τοῦτο η ληστεία ἐπρόκοπτεν εἰς πολλότατα μέρη κυβερνη-
μένα ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους. Εἰς τὴν πλουσίαν καὶ πολυ-
ἀνθρωπον Σικελίαν, ὃ, που αἱ Συρακοῦσαι καὶ ὁ Ακράγας
αντεστάθησαν καθεδύναμιν κατωτέραν ἀπὸ τὴν παντοδύ-
ναμον Καρχηδόνα, μία ἀπὸ τὰς κατηγορίας κατὰ τοῦ
Βέρρη ἐγένετο, ὅτι πειρατικοὶ σόλοι ἔπιασαν τὴν θάλασσαν
χωρὶς ἐναντίωσιν, καὶ δτι ὁ σόλος τοῦ Προποαίτορος δὲν
ἐτολμησε νὰ τοὺς ἀντικρύσῃ. Διὰ τὴν κατάστασιν τῆς
Ασίας, ἡμποροῦμεν πάλιν ν' ἀναφερθῶμεν εἰς τοὺς ἐπαίνους,
ὅποι ὁ Κικέρων δίδει σὸν ἀδελφόν του. « Εσὺ ἐπεσκεύασσες
πολλὰς πόλεις γαλασμένας, καὶ σχεδὸν ἐρημωμένας, μεταξὺ
τῶν ὅποιων αἱ δύω εὐγενέσεραι ἀνήκουν σὴν Ιωνίαν, καὶ
σὴν Καρίαν, δηλ. η Σάμος καὶ η Αλικαρνασσός. Εσὺ
ἐξαμάτισες τὰς ληστείας εἰς τὴν Μυσίαν, ἔπαινες τὰ φε-
νικὰ εἰς πολλοὺς τόπους, κατέσκοσες εἰρήνην εἰς ὅλην τὴν
ἐπαρχίαν, καὶ ὅγι μόνον ἐμπόδισες τὰς ληστείας εἰς τὰς
πεδιάδας καὶ εἰς τοὺς δρόμους, ἀλλ' ἀκόμη τὰς μεγαλη-
τέρας καὶ συγγάτας ἀρπαγάς, ὅποι ἐγίνοντο εἰς τὰς πόλεις
καὶ εἰς τοὺς ναούς. »

Τὰς ἀνωτέρω περιγραμμένα κακὰ ἐλαφρώνοντο κάποτε
ἀπὸ τὴν φρόνησιν καὶ φιλανθρωπίαν τινὸς Κυβερνήτου. Μήτε
πρέπει νὰ ὑποτεθῇ, ἀκόμη κι' ὑποκάτω τῆς κακίτης διοι-
κήσεως, ὅτι η ἀνθρώπινος ζωὴ ητον ἀδιάκοπον ὄφασμα
ἀθλιότατος καὶ κακίας. Οἱ ἀνθρωποι τρώγοσυ, καὶ πίνουν,
καὶ γυμφεύονται, καὶ συμπεθαίρευον, εἰς τοὺς κακοὺς καιροὺς,

καθὼς κι' εἰς τοὺς καλοὺς καὶ οὐρίσκονται κάποιαι ήδουαι,
λύπαι, πάθη, καὶ αἰσθήματα, τόσον πυκνὸν πλεγμένα εἰς
τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, ὅποῦ ποτὲ δὲν ἥμποροῦν ὄλε-
κληρον νὰ ξεκολληθοῦν. Καθὼς εἰς τοὺς λαμπροτάτους
χρόνους μιᾶς πολιτείας, οὐρίσκεται χρυσμένον πολὺ μέρος
φιλαυτίας, καὶ ἀδικοπραγίας, καὶ μερικῆς καὶ κοινῆς, ἢ
ὅποια φεύγει ἀπὸ τὸ μάτι τοῦ Ιστορικοῦ, οὔτως εἰς καιροὺς,
ὅποῦ φαίνονται καταποντισμένοις ἀπὸ τυραννίαν, ἀπάτην,
καὶ ἀναισχυντον ἀσφατείαν, ἥμποροῦν νὰ εὑρεθοῦν πολλότατα
παραδιγματα ταπεινῆς τιμιότητος, καὶ εὐχαριστημένης φι-
λοπονίας, εἰς γωνίας καὶ κατώγαια, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφά-
νειαν τῆς κοινωνίας, ζῶντα ἀγνώρισα εξ αἰτίας τῆς κα-
ταστασεως, ὃποῦ τὰ γλυτώνει ἀπὸ τὸ ρεῦμα τῆς ἑθνικῆς
διαφθορᾶς. Καθόσον λοιπὸν ὁ χαρακτὴρ τῶν ἀνθρώπων λο-
γαριάζεται ἀπὸ τὸ εἶδος τῆς κυβερνήσεως, ὑπὸ τῆς ὃποιας
ζοῦν, βεβαιωνόμενα, ὅτι ἡ Ρωμαϊκὴ κατάκτησις ἐσάθη εἰς
τὸ ἄκρον φύοροποιὰ εἰς τὸν χαρακτῆρα τῶν Ελλήνων· καὶ
ὅτι, ἀν ἀκόμη εὐγάλωμεν ἀπ' τὴν μέσην τὴν Ρωμαϊκὴν
καταδυνατείαν καὶ ἀρπαγήν, ὃποῦ τόσον συχνὰ οἱ Ελληνες
ὑπέφερναν, τὸ ἀποκοίμισμα τῆς ἐνεργητικότητος, ὃποῦ ἐπρο-
ξενεῖτο ἀπὸ τὴν ὑποδούλωσίν των, ἔνλαψε τὴν ἀρετὴν
καὶ τὴν εὐδαιμονίαν των περισσότερον, ἀφότε ήμπορούσαν
νὰ βλάψουν ὅλαις ἡ ἀνεμοζάλαις τῆς θορυβώδους των
ἀνεξαρτησίας.

Οτι αύτὸ οὗτως ἐσάθη εἰς τὴν Ελλάδα, ἀποδείχνεται
ἀπὸ τὴν κατὰ βαθμοὺς ἐρήμωσίν της. Ο λόγος κατὰ τὸν
ὅποιον αὐξάνει ὁ πληθυσμὸς, δὲν εἶναι ἀκριβὲς μέτρον τῆς ἔθνε-
κῆς εὐδαιμονίας. Εἰς κάθε πολυπληθῆ τόπον αὐτὴν ἡ αὔξησις
ἀναγκαῖως θὰ γίνεται ἀργὰ, καὶ εἶναι πρᾶγμα ἐπιθυμητὸν
νὰ γελινώνεται, μὲ προθλεπτικὰ μέτρα. Αλλ' εἰς μιὰν εὐ-
τυχῆ καὶ ἀνθεύσαν χοινότητα, η πολλαπλασίας τοῦ λαοῦ,
πρέπει, κατὰ βαθμοὺς, νὰ προγωρίσῃ. Οταν ἐξακολουθῇ

νὰς οὐλιγοσεύῃ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνθρώπων, αὐτὸς ἀποθεῖγεται, ὅτι ταχύτερα οὐλιγοσεύουν τὰ μέσα τῆς ζωοτροφίας των; καὶ ὅτι τὸ ἔθνος ἀπὸ πολλοῦ σκληρὰ παλεύει μὲν τὴν ἔνδειαν καὶ ἀθλιότητα. Μεταξὺ τῶν Περσικῶν πολέμων καὶ τοῦ θαυμάτου τοῦ Αλεξανδρου, ὁ Κυρ. Κλίντων συμπεριένει, ἀπὸ ἀκριβῆ ἔξετασιν, ὅτι η Ελλὰς παρεῖχε οἰκοσιένα μιλλιούντων κατοίκους. Υποκάτω τῶν Ρωμαίων, ἡ κατάσασις τῆς ἣτου « διαφορετικής, ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴν Ασίαν » λέγει ὁ Σέρβιος. « Σουλπίκιος, εἰς τὸ γνωσόν του παρηγορητικὸν γράμμα πρὸς τὸν Κικέρωνα, ὃποῦ ἔχεται τὴν θυγατέρα του, « καθὼς ἔταξείδευα ἀπὸ τὴν Αἴγιναν διὰ τὰ Μέγαρα, ἀργισα νὰ ρίχνω τὰ μάτια μου σους τόπους, ὃποῦ μ' ἐτριγύριζαν. Οπίτω μου ἦτον ἡ Αἴγινα, ἐμπρός μου τὰ Μέγαρα. Ο Πειραιεὺς εἰς τὰ δεξιὰ, ἡ Κόρινθος σὰ ἀριστερὰ. Όλας αὗτὰς τὰς πόλεις, τὰς πάλαι τόσον εὐτυχισμένας καὶ λαμπρὰς, τώρα τὰς βλέπω ἐμπρός μου κατεδαφισμένας κι' ἐρημωμένας. » Αἱ πόλεις τῆς Λακωνικῆς, ὅταν ἔκείνη εὐτυχοῦσεν, ἦταν ἐκατόν. Εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Αὐγούστου, ὁ Στραβών μᾶς λέγει, ὅτι ἔμνεσκαν μόνον τριάντα. Η κατάσασις τῆς Αρκαδίας δὲν ἦτον καλύτερη. « Η Μαντίνεια, καὶ ὁ Ορχομενὸς, καὶ ἡ Χρία, καὶ ὁ Κλείτωρ, καὶ ὁ Φενεός, καὶ ὁ Στύμφαλος, καὶ ἡ Μέναλος, καὶ τὸ Μεθύντιον, καὶ αἱ Καφύαι, καὶ ἡ Κύναινα, ἡ δὲν ὑπάρχουν πλέον, ἢ ὑπάρχουν μόνον τὰ ἐρείπια καὶ τὰ σημάδια τους. » Εἰς τὸν εὐτὸν καιρὸν αἱ Θῆβαι ἦταν ἔνα ἀθλιόν χωρίον, καὶ αἱ ἄκλαι πόλεις τῆς Βοιωτίας ἦταν ὀλίγον καλύτεραι, ἐξω ἀπὸ τὰ Τάναγρα καὶ τὰς Θεσπιάς.

Κοντολογῆς, τὰ ἀπὸ τὴν Ρωμαϊκὴν κατάκτησιν προ-
ζευκτιμένα ἀποτελέσματα εἰς τὴν κατάσασιν τῶν Ελλήνων, παρωμοίαζαν ἀκριβέστατα μὲν ἔκεινα μιᾶς παρομοίας μετα-
βολῆς, ὃποῦ ἐδοκίμασαν αἱ πόλεις τῆς Ιταλίας εἰς τοὺς
μέσους αἰώνας· καὶ δὲν ἡμποροῦν καλύτερες νὰ παριγρα-

φθούν πάρκε μὲ τὴν εὐφρατῆ γλῶσσαν, ὅπου εἰς τὰς τῆς Ιταλίας μεταβολὰς μεταγειρίζεται ὁ λαμπρὸς Αλγερών Σέ-
δνεν. « Ενόσω ἡ Ιταλία ἐκατοικεῖτο ἀπὸ ἔθνη, διοι-
« κούμενα ἀπὸ τὴν ἴδιαν τῶν θέλησιν, πολλάκις αὐτὰ ἐπιπταν
« εἰς οἰκιακοὺς σασιασμοὺς, καὶ εἶχε συγγενοὺς πολέμους μὲ
« τοὺς γείτονάς των. Οσαν ἦταν ἐλεύθερα, ἀγαποῦσαν τὴν
« πατρίδα των, καὶ ἦταν πάντα πρόθυμα νὰ πολεμήσουν
« διὰ τὴν ὑπεραιστισίαν. Οσα ἐπέδωκαν, αἴσχυσαν τὴν
« δύναμίν τους ως χι' ἀκεῖνα, ὅπου ἦταν ἀτυχέσταταὶ εἰς
« ἕνα καίρον, εὗρισκαν μέσα νὰ ἐπισκευάζουν τοὺς μεγί-
« τοὺς γαμούστων, ἃν εἴβαστοῦσεν ἡ Κυβέρνησίς των. Ενῷ
« εἶγαν ἰδιοκτησίαν εἰς τὰ ἀγαθά των, δὲν ὑπέφερναν τὴν
« πατρίδα των νὰ πλακωθῇ ἀπὸ τὸν ἔχθρον, ἐπειδὴ θὰ τὰ
« ἔχαναν, ἃν ἔχαναν τὴν πατρίδα. Λύτο ἐπροξένει το-
« λέμρους καὶ θορύβους, ἀλλ' ἀκόνιζε τὴν ἀνδρείαν τῶν
« Ιταλῶν, τοὺς ἐβαζοῦσεν εἰς πειθαρχίαν, καὶ τὰ ἔθνη ὅπου
« εἰς αὐτὰ ἐγυμνάζοντο, πάντα γῆζαιναν καὶ ἐδυνάμωναν.
« Αὐτοὶ κάποτες ἐφύνευαν ἕνας τὸν ἄλλον, ἀλλ' οἱ ἔχθροί
« των δὲν ἀποκτοῦσαν μέσα σοὺς τόπους ἔκείνων πάρα
« μόνον κοιμητήρια. Όλα τὰ πράγματα τώρα ἔγιναν δια-
« φορετικὰ ἀπὸ τὰς εὐλογημένας Κυβεργήσεις, εἰς τὰς ὅποιας
« ὑποκάτω εὑρίσκονται. Η πατρικὴ φροντὶς τοῦ Βασιλέως
« τῆς Ισπανίας, τοῦ Πάπα, καὶ ἄλλων Ηγεμόνων, ἐβαλε-
« τὴν εἰρήνην μεταξύ των. Οἱ λιγνοὶ καὶ λιμασμένοι κάτοικοι,
« ζῶντες μέσα εἰς τοίχους ὅποι βασιοῦνται ἀπὸ τὸν κισσὸν,
« δὲν φοβοῦνται μήτε τοὺς θορύβους τοῦ λαοῦ, μήτε τοὺς
« τρύμους ἀπὸ τὰ ξένα καὶ ὁ ὑπνος τοὺς διακόπτεται μόνον
« ἀπὸ τὴν πεῖναν, ἀπὸ τὰ κλαύματα τῶν παιδιῶν τους,
« ἢ τὸ οὔρλιασμα τῶν λύκων. Αὐτὶ τῶν παλῶν θυ-
« ρυθωδῶν καὶ διαφερομένων πόλεων, δὲν βλέπει τὸς εἰρή-
« ολίγα σκορπισμένα καὶ σιωπηλὰ σπητόπολες. Καὶ ή α-
« γριάδες ἔκείνων τῶν ἔθνῶν τέσσαν ἐμαλάκεσσεν, δις εκτίθε-

• κακοθρύγος Δασμοσυνάκτης ἀρπάζει ἄφοβα ἀπὸ τὸν πτω-
 • γὸν ἔργατην τὸ φαγὶ τῆς φαμιλίας του. Οἱ Κυβερνᾶται,
 • ἀντὶ νὰ κουράζουν τοὺς ὑπηκόους των εἰς πολέμους, φρον-
 • τίζουν μόνον, μὲ διεγραμμένους νόμους, διεψθαρμένους κρι-
 • τὰς, ψευδαῖς μάρτυρας, καὶ παραλόγους κρισολογίας;
 • νὰ τοὺς γυμνώνουν ἀπὸ τὰ χρήματα καὶ ἀπὸ τὴν χληρο-
 • νομίαν των. Αὐτὸς εἶναι τὸ καλύτερον μέρος τῆς κατασά-
 • σεώς των. Σπου μεταχειρίζονται ταῖς τέτοιαις τέγγναις,
 • ἐκεῖ βύσισκονται ἀνθρώποι, κι' ἔχουν καὶ κάτι νὰ χάσουν·
 • ὅλλα τὰ περισσότερα ὑποσατικὰ μνέσκουν ἔοημα, καὶ
 • ἐκεῖνοι ὅπου προτήτεροι ἐνωγλοῦντο μὲ τὰ κακὰ, ὅπου συμ-
 • βικίνουν εἰς τὰς πολυπληθεῖς πόλεις, τώρα χαίρονται τὴν
 • ἕσυχον καὶ εἰρηνικὴν κατάσασιν μιᾶς ἔρημίας. »

Εἶναι κι' ἄλλος τρόπος τοῦ νὰ σκοτώνῃ τὶς, χειρότερος
 πάρὰ τὸ σπαθί: ἐπειδὴ, καθὼς λέγει ὁ Τερτουλλιανός εἰς
 μίαν ἄλλην περίσασιν, τὸ νὰ ἐμποδίσῃς νὰ γεννηθῇ,
 εἶναι τὸ αὐτὸν καὶ νὰ τὸ σκοτώσῃς. Εκεῖναι αἱ Κυ-
 βερνήσεις βάφουν τὰ χέριατους σὸν αἷμα, ὅσαι ὑδαροῦν τοὺς
 ἀνθρώπους τὰ μέσα τοῦ νὰ ζοῦν, κάμνουν ἄλλους νὰ χάνων-
 ται ἀπὸ ἐνδειαν, ἄλλους νὰ φεύγουν ἀπὸ τὸν τόπον, καὶ ἐμ-
 ποδίζουν τοὺς περισσοτέρους ἀπὲ ὑπανθρείας, μὲ τὸ νὰ μὴν
 τοὺς ἀφήνουν κανένα μέσον, πῶς νὰ θρέψουν τὰς φαμιλίας
 των. Καὶ μ' ὅλους τοὺς σασιασμοὺς τῆς Φλωρεντίας, τὰς φρε-
 κτὰς διγονοίας τῶν Γουέλφων καὶ Γιβελλίνων, τῶν Μαύρων καὶ
 τῶν Λασπρων, τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν ιδιωτῶν, ἐκεῖναι αἱ πό-
 λεις ἀκολουθοῦσσαι νὰ ἦναι πολυπληθεῖς, δυναταὶ καὶ πλου-
 σιώταται. Λλλ' εἰς ὅλιγώτερον ἀπὸ ἑκατὸν πενήντα χρόνους,
 σὺ εἰρηνικὸν βασίλειον τῶν Μεδίκων, πισεύουν, ὅτι κατέ-
 στρεψεν ἐγγέα ἀπὸ τὰ δέκα μέρη τοῦ λαοῦ ἐκείνης τῆς ἐπαργίας.
 Ο Μακκιαβέλης ἀναφέρει, ὅτι ἐκείνον τὸν καιρὸν, μοναχὰ
 καὶ Φλωρεντία, μὲ τὴν περὶ τὴν πόλιν μικρὰν περιογὴν, ὄνο-
 μαζοριένην, κοιλάδα τοῦ Αρνο (val d'Arno), ημπορεύεται

εἰς ὅλιγας ἀράς, μὲ τὸν ἕγχον τῆς καμπάνας, νὰ συνάξῃ ἔκατοντριανταπέντε γιλιάδας καλοαρματωμένων ἄνθρωπων· ἐνῷ ἔκεινη ἡ πόλις, μαζὶ μὲ τὰς λοιπὰς ὅλης τῆς ἐπαρχίας, εἶναι καταντημέναι εἰς τόσην καταφρονητὴν ἀδυναμίαν, ἀναξιότητα, πτωγείαν, καὶ ποταπότητα, ὅπου δὲν δύνανται οἵτε· οὐδὲν ἀντισταθοῦν τὰς καταδυνασίεις τοῦ Ηγεμόνος των, οὔτε γὰρ διαφενδεύσομεν ἔκεινον, ἢ τὸν ἑαυτόν τους, δταν τοὺς κτυπήσῃ ζενός ἐγκρός. Αὐτὸ δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα πολέμου, ἢ θανατικοῦ. Εκεῖνοι χαίρονται ἐντελῇ σίργηνην, καὶ δὲν ὑποφέρουν παγουκλαν ἄλλην, παρὰ τὴν Κυβέρνησιν ποῦ τοὺς ἔξουσιαζει. Άλλ' εἰς ἔκεινον, ὅπου μὲν αὐτὸν τὸν τρόπου ἰάτρευτε τὰς ἀταξίας καὶ τοὺς θορύβους των, σοχάζομαι, ὅτε δὲν πρέπει μεγαλύτερος ἔπαινος ἀπὸ τὸν ιατρὸν, ὅπου καυχᾶται, δτι δὲν εὑρίσκετο κανεὶς ἀρρώστος εἰς τὸ σπῆτι, ἀρρώσους εἶχε σὴν ἐπίσκεψίν του, ἐπειδὴ ἐφαρμάκισεν δλους, δποῦ ἔκει μέσα εὑρίσκοντο.» (Λόγοι περὶ Κυβερνήσιων Κεφ. ΓΓ Τμῆμα 26.)

Μολοντοῦτο, δσον μεγάλα κι' ἀν ἦταν τὰ κακὰ ὑποῦ ἐγεννῶντο ἀπὸ τὴν θριαμβευτικὴν τῆς Ρώμης φιλοδοξίαν, δὲν ἀκολουθεῖ διὰ τοῦτο, δτι αἱ κατακτήσεις τῆς ἦτον πράγμα ὄλοκληρα ἀξιοθρήνητον διὰ τὸν κόσμον. Ο τρόπος μὲ τὸν ὄποιων οἱ ἄνθρωποι βλέπομεν τὰ πράγματα εἶναι περιορισμένις καὶ θολός. Οταν βλέπωμεν ἔνα μαγαλώτατον σχέδιον ἐνεργείας, ὅπου ἐκτελεῖται μὲ ἄπειρον ἔξοδιαν αἴματος καὶ θλίψεων, εἶναι εὔλογον νὰ συμπεράνωμεν, δτι κάποιον μέγα τέλος τῆς ἀγαθοεργοῦ Προνοίας πρέπει νὰ ἐκκορυθώῃ μὲ ἔκεινο, ἢ δτι πρέπει νὰ ἔναιεις εἰς τὸν δρόμον νὰ κατορθωθῇ, μολονότι ἡμεῖς δὲν ἡμ. ποροῦμεν νὰ γνωρίσωμεν τὸ τέλος, ἢ νὰ διακρίνωμεν τὰ βῆματα, δποῦ ὁδηγοῦν εἰς τὴν ἐκτέλεσίν του. Τὰ κακὰ, ὅποῦ ἥδη ἐπεριγράψαμεν, εἶναι φυσικὰ ἀποτελέσματα ἐπιτυχοῦς ἐπιχειρήσεως εἰς παγκόσμιον κατάκτησιν: ἀποτελέσματα, τὰ ὄποια

ήμποροῦσαν, τουλάχιστον εἰς μέρος νὰ προθίλεφθοῦν, καὶ τὰ ὄποια τώρα, ἔχοντες τὴν περασμένην πεῖραν νὰ μᾶς βοηθῇ, ήμποροῦν μὲ πεποίθησιν νὰ προφητευθοῦν ως πιθανὰ νὰ συμβοῦν καὶ πάλιν, ἀν ποτὲ ἡ ἴδια δοκιμὴ προχωρήσῃ τόσον πολὺ εἰς τὴν ἀποτελείωσίν της. Αὐτὰ λοιπὸν εἶναι τὰ ἀποτελέσματα περὶ τῶν ὄποιων πρέπει νὰ συλλογιζόμεθα, ὅταν συνάγωμεν μαθήματα δικ τὴν ἀνθρωπίνην ὁδηγίαν, καὶ ὅταν διωρίζωμεν διὰ τὸν κάθε ἐνεργὸν τῶν πραγμάτων, εἰς τὴν ἰστορίαν, τὸν ἐπαινού, ἡ τὴν κατηγορίαν ὃποῦ τοῦ πρέπει καὶ δι' αὐτὸ, εἶναι περιττὸν νὰ ἔξεταζωμεν τοὺς πλαγίους σκοποὺς τῆς ἀπολύτου σοφίας, ὃποῦ ήμποροῦσαν (ἀνεπαισθήτως) νὰ ἀκτελεσθοῦν ἀπὸ τὸν δυνάστην, ἡ νὰ ἔναντισθοῦν ἀπὸ τὸν διαφευδευτὴν τῆς πατρίδος του.

Μολοντοῦτο, θεωροῦντες τὴν ἰστορίαν τῶν καιρῶν ἐκείνων, ὅταν τὸ πνεῦμα τῆς κακίας ἐπεκράτει, εἶναι εὐχάριστον νὰ βλέπωμεν καὶ νὰ καταλαμβάνωμεν, ἀντὶς νὰ συμπεραίνωμεν σκοτεινὰ, ὅτι αὐτὰ τὰ κακὰ δὲν τὰ ὑπέφερνεν ὁ κόσμος ματίως. Εἰς τὴν περίστασιν, περὶ τῆς ὄποιας ὄμιλοῦμεν, αἱ αἰτίαι εἶναι φανερώταται. Δὲν ήμποροῦμεν νὰ ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι αἱ συχναὶ κατακτήσεις τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ρώμης, ἥταν τὰ διωρισμένα καὶ τὰ χρησιμότερα ἔργαλεῖα, διὰ νὰ προετοιμάσουν τὴν ἔξαπλωσιν τῆς Χριστιανικῆς ἀποκαλύψεως. Η πρώτη ἔδωσε μίαν κοινὴν γλῶσσαν, ἡ δευτέρα κατέστησε μίαν κοινὴν Κυβέρνησιν καὶ μὲ τὴν ἐνωμένην ἐνέργειαν καὶ τῶν δύω, ήμπόρεσσε νὰ καταστῇ μία εὔκολη καὶ ἀνεμπόδιστος συγκοινωνία μεταξὺ ὅλακαιρου τοῦ τότε πολιτισμένου κόσμου. Εἰς τὸν καιρὸν τῆς ζωῆς ἐνὸς ἀνθρώπου τὸ Ιερὸν Εὐαγγέλιον ἐκηρύχθη ἀπὸ τὴν Συρίαν ως τὴν Ἰσπανίαν· μολονότι φαίνεται, ὅτι εἰς τὴν Ελληνικὴν Ασίαν, ὁ ἀριθμὸς τῶν Εκκλησιῶν ηὗξανεν ὀλιγωρότερα. Οὕτως ἡ ἴδια ἱπανάστασις, ὃποῦ ἐφαρμάκισε τὰς πηγὰς τῆς εὔδαιμονίας καὶ τῆς ἀρετῆς, καθύσσον αὐτὴ ἐκρέματο ἀπὸ ἐθνικὰ

καταστήματα, ἀπό τοπικοὺς πόθους, καὶ ἀπὸ παλαιὰς ἔξεις τοῦ νοεῖν καὶ πράττειν, ἔγινε τὸ μέσον τοῦ νὸς εἰσαγθῆ μιὰς νέας ἡθικῆς, ὑψηλοτέρα κατὰ τὰς ἀρχὰς, καθαρωτέρα κατὰ τὴν πρᾶξιν, καὶ πλέον ἐνεργητικὴ εἰς τὰς καθαυτὸ τῶν ἀνθρώπων διαθέσεις.

ΤΜΗΜΑ Β'.

Μολονότι αἱ Αθῆναι ἔχασαν ἥδη ὅλην τὴν πολιτικὴν τῶν ἀξίαν, διέμειναν μολοντοῦτο ὑποκάτω τῆς Ρωμαϊκῆς ἔζουσίας, ὡς πνευματικὴ μητρόπολις τοῦ πολιτισμένου κόσμου, ὡς κέντρον τῶν τεχνῶν, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς φιλολογίας. Ο, τι γνώσεις κι' ἂν ἀπέκτησαν οἱ Ρωμαῖοι εἰς αὐτὰ τὰς εἰδὴ τῆς σπουδῆς, τὰς ἐπῆραν ὅλας, ὅλιγων ἔξαιρουμένων, ἀπὸ Ελληνικὰ πρωτότυπα. Τὰ γραμμένα εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν γλῶσσαν δοάματα ἦταν ἀντίγραφα ἀπὸ τὸ Αττικόν. Οἱ κομικοὶ Συγγραφεῖς τοῦ Αριστοφανικοῦ Σχολείου δὲν ἤμποροῦσαν νὰ παρασηθοῦν ἐμπρὸς εἰς ἔνεγκυς θεατὰς, ἐπειδὴ αἱ εἰς αὐτὰ περιεχόμεναι συχνόταται προσωπικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἀναφοραὶ, αἱ ἄλληγορίαι των, ἡ μυθολογία των, αἱ γελωτοποιαὶ περισάσεις των, ἦταν ἀμέσως ἐνωμένα μὲ τὴν κυβέρνησιν, καὶ τὴν θρησκείαν τῶν Αθηνῶν. Τὸν τόπον ὅμως αὐτῶν τὸν ἐπιασαν οἱ Σατυρισταὶ, ὡς ἔνα εἶδος συγγραφέων, ὃποῦ τόσον ἐπέτυχε, ὃσον τὰ συγγράμματά των ἦταν ἀρχέτυπα. Τὴν νεωτέραν ὅμως κωμῳδίαν, ἡ ὃποια ἐξωγράφιζεν οἰκιακὰ συμβεβηκότα καὶ κοινοὺς χαρακτῆρας, τὴν ἐμιμῆθη ἐλεύθερα ὁ Πλάτος, καὶ πιεστέρα ὁ Τερέντιος. Ως καὶ τὰς σκηνὰς τὰς ἔβαζαν συχνότερον σὰς Αθήνας· καὶ τὰ πρόσωπα, καὶ οἱ τρόποι, καὶ τὰ φορέματα ἦταν Αθηναϊκά. Αἱ Αττικαὶ τραγῳδίαι μετεφράσθησαν τὸ Λατινικὸν ἀπὸ τὸν Ναΐσιον, τὸν Αττικὸν, τὸν Πακούβιον καὶ ἄλλους· ἄλλα μὲν ὅλιγωτερην ἐπιτυχίαν, ἀν πρέπῃ νὰ κρίνωμεν ἀπὸ τὰ ὅλιγα κομμάτια ὃποῦ ἐφυλάχθησαν ὡς τώρα. Εύρισκομεν τὰ ἔχη τοῦ Ομήρου